

KURGUSALLIK / İTİBÂRİLİK BAĞLAMINDA EDEBİYAT*
Literature In The Context Of Relativism

Dr. İsmail ÇETİŐLİ**

ÖZ

Bütün güzel sanatların; dolayısıyla bütün güzel sanat eserlerinin temel değer ve niteliklerinden birisi itibârlıktır. Edebiyat da güzel sanatların ana dallarından biri olduğuna göre, onun ve onun sınırları içinde kalan bütün edebî türlerin veya eserlerin temel değer ve niteliklerinden birisi itibârlık olmalıdır.

Prof. Dr. Şerif Aktaş tarafından dilimize ve edebiyat bilimimize kazandırılan itibârî/kurgusal ve itibârlık/kurgusallık kavramlarının Türkteki kullanımına baktığımızda, çok büyük ölçüde “anlatma esasına bağlı eser/türler”in olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve anlatıcı gibi temel unsurlarının nitelenmesinde kullanıldığını görürüz. Her türlü sanat eseri gibi, her türlü edebiyat eseri de, temel unsurları durumundaki muhtevası, yapısı ve dili bakımından ve daha da önemlisi, söz konusu temel unsurların ferdî ve orijinal sentezinde hayat bulan “bütün”ün terkibi açısından kurgusal/itibârî bir metindir.

Anahtar Sözcükler: edebiyat, kurgusallık, itibarlık

ABSTRACT

One of the basic values and characteristics of all fine arts, so of all the artistic works is relativism. As literature is one of the main branches of fine arts, relativism should be one of the basic values and characteristics of it and of all the literary genres and works within its boundaries.

Regarding the use of the concepts relative / fictive and relativism /fiction in Turkish, we see that to a great extent these concepts are used in the characterization of the main constituents such as the plot, heroes, time and place and the narrator of fictive works. All kinds of literary works as well as all kind of artistic works are fictive/relative with regard to its basic constituents, which are its content, its structure and its language, and more important with respect to the composition of the whole that exists by the individual and original synthesis of those basic constituents.

Keywords: literature, context, relativism

* Bu bildiri, **I. Uluslar arası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumunda** (23-26 Eylül 2007, Isparta) sunulmuştur.

** Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğretim Üyesi

“Edebiyat” veya “*edebî eser*” nedir? Herhangi bir söz veya metni, “edebiyat” olarak isimlendirmemize imkân veren objektif değer ve niteliklerden bahsedilebilir mi? Bahsedilebilecekse söz veya metni “*edebî*” kılan değer ve nitelikler ne/neler olabilir? Edebiyat bilimcisi, söz veya metnin “*edebîlik*” sırrını, muhtevasında mı, yapısında mı, dilinde mi; yoksa sanatkarında mı, içinde hayat bulduğu devir veya toplumda mı, okuyucuda mı aramalıdır?

Bu ve benzeri sorular, baştan beri edebiyat biliminin temel problemleri arasında yer alagelmıştır. Çünkü “edebiyat”, “*edebî eser*” veya “*edebîlik*” eksenindeki bu tür sorulara, bütün açıklığı ile ve herkesi tatmin edecek biçimde cevaplar verebilmek hiç de kolay değildir. Zorluk temelde üzerinde durulan konu veya objenin “sanat” olmasından kaynaklanır. Zira izafiliğin bir hayli ağır bastığı bu konuda, değişen bakış açısı, dünya görüşü ve estetik kanaatlere göre farklı cevaplarla karşılaşmak her zaman için mümkündür.

Hâlbuki edebiyat sanatını veya bu sanatın somut hâli durumundaki edebiyat eserini, gerçek manada tanıyıp tanımlayabilmek; onu bilimsel bir çalışmanın objesi olarak irdeleyebilmek, mahiyeti ve niteliklerini bilmeyi, tanımayı, nüfuz etmeyi; en azından sezmeyi lüzumlu kılar. Çünkü “edebiyat”, “*edebî eser*” veya “*edebîlik*”in “ne”liği kadar “nasıl”lığına dâir zihnimize takılıp kalan soruların cevaplarını bulamadığımız noktada, edebiyat bilimi susmak durumunda kalacaktır.

Biz, edebiyat sanatı veya edebîliğin daha iyi tanınıp tanımlanabilmesinin, söz konusu sanatı en somut hâliyle temsil eden edebiyat eserinin mahiyetini bilmek ve tanımakla mümkün olabileceğine inanıyoruz. Edebiyat eserinin mahiyetini tanımamızın da, onun niteliklerini bilmekten geçeceğini düşünüyoruz. Bu sebeple edebiyat sanatı veya edebîliğin mahiyetini, edebiyat eserinin niteliklerinden hareketle ulaşılmaya çalışacağız.

Bize göre edebiyat eserinin temel nitelikleri şu şekilde sıralanabilir: ¹

1- Edebiyat, Bir Sanattır.

¹ Konu, değişik kaynaklarda farklı farklı ele alınmıştır. Bkz. R.Wellek-A.Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. A.E.Uysal), KTB Yay., Ankara, 1983, s.19-31 veya *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ö.F.Huyugüzel) Akademi Yay., İzmir, 1993, s.7-15); Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, (Çev. Esen Tarım), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1990; Şerif Aktaş, “*Edebiyat Teorisi Üzerine*”, Türkiye Günlüğü, S.49, Oc.-Şub. 1998, s.90; Mehmet Önal, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yay., Ankara, 1999, s.37-38; Özdemir İnce, *Yazınsal Söylem Üzerine*, “Yazınsallık”, Can Yay., İstanbul, 1993, s.91-127; Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, GÜ Yay., Ankara,1993; Emin Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, KB Yay., Ankara, 1994, s.1-15.

- 2- Edebiyat, Dille Yapılan Bir Sanattır.
- 3- Edebiyat Eserindeki Dil, Günlük ve İlmî Dil Değildir.
- 4- Edebiyat, Bir Yaratmadır.
- 5- Edebiyat Eseri Orijinaldir.
- 6- Edebiyat Eseri Ferdîdir.
- 7- Edebiyat Eseri Tektir.
- 8- Edebiyatın Temel Varlık Sebebi Güzelliktir.
- 9- Edebiyat Eseri, Akıldan Çok Duygulara Hitap Eder.
- 10- Edebiyat Eseri Bir Bütündür.
- 11- Edebiyat Eseri Muhteva, Dil ve Yapı'dan Oluşan Temel Unsurlarının Sentezinden Doğar.
- 12- Edebiyatın Asıl Konusu İnsandır.
- 13- Edebiyat Eseri Gerçeği Estetik Bir Tarzda Yansıtır.
- 14- Edebiyat Eseri İtibârîdir.
- 15- Edebiyat Eseri Her Okunuşunda Yeniden Yaratılır.
- 16- Edebiyat Eseri Çok Anlamlıdır.

Hemen belirtelim ki, yukarıda sıralanan niteliklerin bazılarına itiraz edilebileceği gibi, tamamı eksik bulunup ilâveler yapma lüzumu da görülebilecektir. Bu noktaya gelmeden önce, sayılan niteliklerin tek tek değil, birlikte ve bütünlük perspektifi içinde düşünülmesi gerektiğini; ayrıca her bir niteliğin edebîliğin “yeterli” şartı değil, “gerekli” şartlarından biri olarak algılanması lüzumunu hatırlatmak isteriz. Bir başka husus ise, sayılan bu niteliklerin mahiyet ve değer itibarıyla eserden esere değişeceği gerçeğinin unutulmamasıdır. Bildirimizde söz konusu niteliklerden kurgusalılık/itibârîlik üzerinde yoğunlaşacak; bununla bağlantısı ölçüsünde diğer niteliklere de temas etmeye çalışacağız.

Edebiyat sanatı, edebî eser veya edebîliğin değer ve nitelikleri konusunda pek çok edebiyat bilimcisinin hemfikir oldukları özelliklerin başında “*kurgusalılık/itibârîlik*” gelmektedir. Bu sebeple, sık sık vurgulanır ki edebiyat eseri kurgusal/itibârî bir metindir. Meselâ Prof. Dr. Şerif Aktaş’a göre “*İtibârîlik, edebî olmanın ilk hususiyetlerinden biri durumundadır.*”² “*Yaşanılan hayattan alınan unsurların yazarın muhayyilesinde yeni bir sistem hâlinde vücut bulması ve bunların dilin imkânlarından yararlanılarak anlatılması fictif metinleri meydana getirir. Buradan hareketle edebî eserin özelliklerinden biri fictif yapıya*

² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yay., Ankara, 1984, s.32

sahip olması diyebiliriz. (...) 'Edebîlik'e vücut veren husus da, anlaşılacağı üzere *fictif* yapıdır."³ Prof. Dr. Gürsel Aytaç'a göre "edebiyatın birincil özelliklerinden" olan itibârilik⁴; Özdemir İnce'ye göre ise, edebî olanın edebîliğini tanımlayabilecek iki temel nitelikten birisidir.⁵ Prof. Dr. Sadık Kemal Tural'ın aşağıdaki izahı da edebî eserin kurgusallığı/itibârliliğini vurgular. "Nazım ve nesir ayrımı yapmaksızın, edebî eser, yaşanan gerçeklere ait durum ve olayların bir insan idrakinde yeni bir bütünlüğe kavuşmasıdır. Bu yeni bütünlük, yaşanan gerçeğe ait bir takım izler, imalar taşımakla beraber, hayatın tıpkısı değildir; bu yeni bütünlük (kompozisyon) yeni bir ibdadır."⁶

Sanırız bu noktada ilk önce kurgusal/itibârî, kurgusallık/itibârlilik kavramları üzerinde durmamız faydalı ve lüzumlu olacaktır. İtibârî/itibârlilik⁷ kavramını dilimize ve edebiyat bilimimize kazandıran kişi, Prof. Dr. Şerif Aktaş'tır. Kavram, İngilizcedeki "*fictive*"⁸ ve Fransızcadaki "*fictif*" kelimelerinin karşılığı olarak düşünülmüştür. Fictive/fictif kavramı, itibârlilik'in yanında "*kurmaca, kurgusal, hayalî, uydurma, gerçeğimsi*" kelimeleriyle de karşılanmaktadır.⁹

³ Şerif Aktaş, "Edebî Eser ve Yapısalcılık", Doğu Edebiyat, Nisan 1982, s. 9-10.

⁴ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yay., Ankara, 1997, s.15.

⁵ "Edebiyat, anlatı (içerik) düzleminde yapıtısaldır, kurgusalıdır." (Özdemir İnce, *Yazımsal Söylem Üzerine*, Can Yay., İstanbul, 1993, s.121)

⁶ Sadık Kemal Tural, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdâd Yay., Ankara, 1993, s.58. Yazar adı geçen eserinin bir başka yerinde (s.57) edebiyatı tarif ederken yine onun itibârliliğine vurguda bulunur:

"Hayatın yer yer çelişir görünen gerçeklerini idrak ettikten ve onların içinden birtakım ayıklamalar, seçmeler, değiştirmeler ve eklemeler yaptıktan sonra lisânın imkânlarından faydalanarak, yeni bir bütünlük, özel bir yapı haline getirmek, seviyesi yüksek bir haberleşme vasıtası kılma üzere yapılan çalışmaların sonunda ortaya konan kompozisyona, edebiyat eseri diyoruz."

⁷ **İtibârî**: Gerçekten öyle olmadığı hâlde öyle sayılan, öyle kabul edilen, var sayılan, farazî olan, saymaca, fiktif; gerçeğin edebî eserde yeniden kurgulanması sonucu oluşan gerçek, gerçeğimsi, gerçeğe benzer.

⁸ **Fictive**: Hayalî, uydurma, sahte; masal veya hayal kabilinden; *fiction*: hayal, icat, masal, uydurma hikâye; yalan; hayalî olay ve kahramanlardan oluşan eser, kurmaca eser; *science-fiction*: bilim-kurgu. (Daha geniş bilgi için bkz; Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yay., Ankara, 1984, s.9-34; Hasan Boynukara, *Modern Eleştiri Terimleri*, YYÜ Fen Edebiyat Fak. Yay., Van, 1993)

⁹ Meselâ Sadık Kemal Tural, "*fictive*" kavramının "*gerçeğimsi*"; "*fiction*" kavramının da "*örüntü*", "*yapıtı*" kelimeleriyle karşılanabileceğini belirterek; Ş.Aktaş'ın teklifini takdire şayan bulur (*Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdâd Yay., Ankara, 1993, s.58-59). Turan Karataş ise kavramı, "*kurmaca*" kelimesiyle karşılar (*Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 2004). Hüseyin Gümüş, "*fiction*" (hayal mahsülü) kelimesinin karşılığı olarak "*illusion*"u teklif eder. (R. Bourneur-R.Quellet, Bourneur, *Roman Dünyası ve Roman İncelemesi*, (Çev. H. Gümüş), KB Yay., Ankara, 1989, s.1)

Kurgusal/itibârî ve kurgusalılık/itibârîlik kavramlarının Türkçedeki kullanımına baktığımızda, çok büyük ölçüde “anlatma esasına bağlı eser/türler”in olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve anlatıcı gibi temel unsurlarının nitelenmesinde kullanıldığını görürüz. Yani roman ve hikâye türlerinin tahlilinde, sık sık söz konusu türler/eserlerin bünyelerinde barındırdıkları olay, kahraman, zaman, mekân ve anlatıcının kurgusal/itibârî olduğu vurgulanır. Söz konusu vurgu, çok büyük ölçüde edebiyat-gerçek ilişkisi hususunda okuyucunun dikkatini çekmeye ve onu uyardırmaya yöneliktir. Çünkü çoğu okuyucu, gerçeklik hususunda hayatla edebiyatı birbirinden yeterince ayıramaz. Şiir çözümlenmelerinde ise okuyucuya yönelik bu tür bir vurgu ile fazla karşılaşılmaz.

Kurgusal/itibârî kavramının -daha sınırlı olmak üzere- kullanıldığı bir başka alan, edebî olan ile edebî olmayan metnin ayırt edilmesindedir. Burada da -çoğu zaman herhangi bir açıklamaya lüzum hissedilmeden- edebî eserin kurgusal/itibârî, edebî olmayanın ise gayr-i itibârî (non-fictional) olduğu vurgulanır.

İtibârîlik ile ilgili bu iki kullanım veya vurgu, doğru olmakla birlikte eksiktir. Çünkü itibârîlik, kanaatimizce bütün güzel sanatların; dolayısıyla bütün güzel sanat eserlerinin temel değer ve niteliklerinden birisidir. Edebiyat da güzel sanatların ana dallarından biri olduğuna göre, onun ve onun sınırları içinde kalan bütün edebî türlerin veya eserlerin temel değer ve niteliklerinden birisi itibârîlik olmak durumundadır. Bir başka ifadeyle, her türlü söz ve metin, itibârî olanlar ve olmayanlar (gayr-i itibârî) veya edebî olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki gruba ayrılır.¹⁰

İtibârîlik, temelde sanat eseri veya edebiyat eserinin varlık tarzı ve yapısını belirlemeye yönelik bir niteliktir. Herhangi bir sanat eseri (mimarî, resim, heykel, musiki, edebiyat vb.), öncelikle reel bir varlık olarak karşımıza çıkar. Yani o, taştır, mermerdir, tuvaldir, sestir, sözdür. Reel varlığı bakımından sanat eseri, doğrudan doğruya tabiattan alınmış bir objedir. Sanat eseri ile tabiattaki doğal varlık arasındaki fark, sanat eserinin insan eli, zihni, günlü ve ruhunun yaratıcı yetenek ve değerleriyle işlenip şekillendirilmiş ve bir mana yüklenilmiş olmasıdır. Sanatkâr dediğimiz insan, eserini yaratırken, ihtiyaç duyduğu malzemeleri, doğal halleriyle dış dünyadan alır. Sonra onları son derece titiz bir

¹⁰ Şerif Aktaş, üçüncü bir gruptan da söz eder ki bu, “yarı itibârî” metinlerdir. “Hatıra, fıkra, musahabe, deneme, seyahat gibi yazılar ise yarı itibârî karakterdeki metinler olarak düşünülebilir. Çünkü bunlarda gaye, haricî âlemdeki bir görünüşü, bir hâli, bir vakayı olduğu gibi sunmak değildir, ‘referente’ları kendi içindedir.” (Şerif Aktaş, *Ahmet Rasim’in Eserlerinde İstanbul*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, s.x1)

seçme ve ayıklamaya tâbi tutar. Seçip ayıkladığı ham malzemeyi, başta sanatın imkân ve sınırlarını dikkate alarak; sonra da dünya görüşü, estetik beğenisi ve okuyucusuyla olan ilişkisi çerçevesinde, yeni bir varlık inşasına soyunur; elindeki malzemeyi kurgulayarak bir terkibe ulaşmaya gayret eder.

Burada sanat eserinin ilk niteliğine ulaşmış oluruz ki bu nitelik, onu insan eli, zihni, günlü ve ruhunun yaratıcı yetenek ve değerleriyle işlenip şekillendirilmiş ve bir mana yüklenilmiş sun'î bir obje olmasıdır. Ancak her sun'î obje sanat eseri değildir. Sanat eseri ile zanaat eserini, bu noktada birbirinden ayırma zorunluluğu vardır. Burada kullanabileceğimiz temel kriter ise güzellik-faydalılık olacaktır. Herkes bilir ki, herhangi bir sun'î objenin birinci var oluş veya var ediliş amacı güzellikse o sanat eseri, fayda ise zanaat eseridir. Buradan tekrar sanat eserinin varlık tarzı ve yapısına dönüp genel bir tarife ulaşabiliriz. Güzel ve güzelliğe derin bir ilgi duyan insanoğlunun tabiattaki doğal varlıklardan yola çıkarak ve onları kullanarak eli, dili, zihni ve gönlüyle var ettiği her türlü sun'î güzellik objelerine sanat eseri denir. Bunun bir türü olan edebiyat, dil'de hayat bulan fonetik bir sanattır.

Aslında sanat/edebiyat eserinin varlık tarzı veya sanat/edebiyatın itibârîliği konusu, “*sanat-gerçek*” veya “*edebiyat-gerçek*” gibi dünden bugüne pek çok tartışmaya kaynaklık etmiş geniş problemin içinde yer alır ve doğrudan doğruya onunla ilgilidir. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim ki, bütün sanat dalları gibi, edebiyat da -zıddına pek çok şey söylenmiş olmasına rağmen- gerçeğin veya yaşananın birebir kopyası değildir. Zira böyle bir şeyi sanat kavramıyla değil, ancak “*tarih*”, “*biyografi*” ve “*belgesel*” kavramlarıyla adlandırabiliriz. Aslında edebiyatın salt gerçekten ne ölçüde uzak olduğu ve bu konuda tarihten ne ölçüde ayrıldığı, yüzyıllar önce Aristo (M.Ö. 384-322) tarafından tespit edilip kuramsallaştırılmıştır. Aristo'ya göre tarih, “tek” ve “gerçekten olanı”, edebiyat ise daha çok “genel” ve “olabilir olanı” anlatır.¹¹

Sanat/edebiyat elbette gerçekten faydalanır; yaşanmış veya yaşanabilir model olarak alır/alabilir. Ancak onu bünyesine mal ederken büyük ölçüde seçer, ayıklar, değiştirir ve yeniden kurgular. Bu husus, özellikle “tecrit” esasına dayanan Doğu sanatlarında çok daha belirgindir. Bu bakımdan edebiyatın gerçekliği ile hayatın gerçekliği aynı şeyler değildir. Edebî eserdeki gerçek, kurmaca/itibârî bir gerçektir ve sanatın imkânlarıyla sınırlıdır. Dolayısıyla edebiyat eseri, öncelikle sanatkâr tarafından tesis edilen ve o terkipte somutlaşan yepyeni bir itibârî âlemi bünyesinde barındıran itibârî varlıktır. Söz konusu “*İtibârî âlem, bir bakıma gerçek âlemin kişisel yorumudur. Dünyadaki her türlü olay, görünüş, insan, eşya*

¹¹ Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s.30.

ve bunlar arasındaki ilişkiler sanatkârın üzerinde durmak istediği tema çevresinde ve yine sanatkârın bakış açısına göre onun muhayyilesinde âdeta yeniden vücut bulur. Edebî metinde dünyada yaşanmış değil sanatkârın muhayyilesinde vücut bulmuş ikinci bir varlık âlemi anlatılır.”¹²

Yukarıda belirtildiği gibi, edebiyat eserinin itibârîliği, daha çok anlatma esasına bağlı eserlerin muhtevasında aranır. Bu tavır yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Zira -hangi türde olursa olsun- edebî eser sadece muhtevadan ibaret değildir. Her edebî eser, temelde “muhteva”, “yapı” ve “dil” gibi üç ana unsurdan oluşur. Söz konusu üç ana unsur da kendi içinde pek çok alt unsurdan meydana geldiği dikkate alınacak olursa, edebî eserin yapı tarzı daha iyi anlaşılabilir olur. Kısacası edebî eser, pek çok farklı unsurun, belli bir bütünlük oluşturacak biçimde sentezinden meydana gelmiş estetik bir terkiptir.

Şimdi fazla detaya inmeden edebiyat eserinin nasıl ve ne derece itibârî olduğunu, söz konusu üç temel unsuru esas alarak biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

Edebiyatın yegâne malzemesi dil’dir. Başka bir ifadeyle, edebiyat, dile dayalı bir sanattır ve her edebî eser, kelime ve cümlelerden teşekkül eder. Ressam, nasıl boya, fırça, tuval; mimar, taş, demir, çimento, kireç, kum, tahta vb.; müzisyen, nota ve ses; heykeltıraş, tunç, mermer, kil, seramik vb. malzemeden faydalanarak tablosunu, köşkünü bestesini ve heykelini yapıyorsa, yazar ve şair de dili kullanarak edebiyat eserini kaleme alır. Her söz veya metin edebiyat mıdır? Elbette ki hayır. Dil/söz’ün edebîlik değeri kazanabilmesi; yani sanata dönüşebilmesi, onun doğal, sıradan bir malzeme olmaktan çıkartılıp sanatkârın eli, dili, zihni ve gönlünün yaratıcı yetenek ve değerleriyle sun’î bir güzellik objesine dönüştürülebilmesi ile mümkündür. İşte bu aşamada dil/söz, itibârîleşir. Yani ondaki kelimeler, ibareler, cümlecikler, cümleler ve bunun üstündeki metin halkaları, metin tabakaları gibi dil unsurları açısından sıradan, alelâde veya doğal değil kurmacadır artık. Sanatkâr öncelikle, yüzyılların ürünü olan doğal dilin kelimeden cümleye kadar uzanan imkân ve değerleri arasından kılı kırk yaran bir seçme ve ayıklama ile malzemesini seçer. Daha sonra da bunları ciddi bir zevk-i selim, dil bilinci, dil yeteneği, estetik tercihleri çerçevesinde yeniden kurgular. Dolayısıyla yepyeni mana, ses, duygu ve çağrışım değerleriyle işlenip zenginleştirilmiş olan edebî eserdeki kelime, ibare, cümlecik, cümle ve daha üst dil birlikleri, ne alelâde ne de doğal bir dildir. Bu noktada edebî dil, tabîî dilden bir “sapma” ve tabîî dil içinde bir “üst dil”dir artık.

¹² Şerif Aktaş, “Edebiyat Teorisi Üzerine”, Türkiye Günlüğü, S.49, Oc.-Şub. 1998, s.90.

Nitekim Ferdinand Saussure (1857-1913), tabîî dil-edebî dil arasındaki söz konusu farklılığı, “dil-söz” ayrımıyla ifade etme lüzumunu hisseder. Roman Jakobson da, altı olarak belirlediği dilin fonksiyonlarını sayarken edebî dilin, dilin şiirsel (poétique) fonksiyonu üzerine kurulduğunu belirtir ve onu diğer fonksiyonlardan ayırır. Necip Fâzıl Kısakürek aşağıdaki cümlelerinde, sanatkârın (özellikle şiirde) dil konusundaki hassasiyetini; ulaşmak istediği veya ulaşması gereken dil seviyesini izah ederlerken bir anlamda edebiyat eserindeki dilinin ne derece itibârî olduğuna vurgular:

“Şiirde her kelime, kendi zatı ve öbür kelimelerle nisbeti yönünden şairin gözünde, içine renk renk, çizgi çizgi ve yankı yankı cihanlar sığdırılmış birer esrarlı billur zerresidir. Şair bu kelimeleri göz bebeğine ve kulak zarına dayanarak seçer, dizer, kaynaştırır; ve bir simyacı hüneriyle terkiğini tamamlarken, iç şekli, kendi içindeki mânâ heykeline eş olarak, kalıba döker.”¹³

Kısacası, doğal dil ile herhangi bir edebî eserdeki dil arasındaki her türlü fark ve başkalık, edebiyat eserindeki dilin itibârîliğinin somut göstergesidir.

Edebiyat eseri, yine temel unsurlarından bir diğeri olan “yapı”sı bakımından da itibârîdir. Tıpkı heykeltıraşın tabiattaki mermer kütleden var ettiği heykelinin veya bestekârın tabiattaki seslerden yola çıkarak var ettiği bestesinin itibârîliği gibi. Burada edebî geleneğin belli ölçüde de olsa yapıdaki itibârîliğe engel olduğu veya olabileceği düşünülebilir. Bu düşünce bir noktaya kadar doğrudur da. Çünkü gelenek sanatkâra pek çok hazır yapı kalıpları (roman, hikâye, tiyatro şiir veya gazel, koşma, sone gibi) sunar. Hatta klâsik dönemlerde söz konusu geleneksel yapı kalıpları, sanatkârın yaratma hürriyetini önemli ölçüde kısıtlayabilir. Ancak, sanatkâr isterse geleneğin dışına çıkabilir. Daha da önemlisi, büyük sanatkâr, yapıdaki itibârîliği, sadece geleneğin belirlediği dış yapı tarzlarının çok ötesinde görür. Ayrıca edebî geleneğe ait her türlü değerinin itibârî olduğu gerçeğini de unutulmamak gerekir.

Konuyu biraz daha somutlaştırmak istersek, herhangi bir yazar, romanına başlarken, ilk önce geleneğin belirlediği roman formuyla karşı karşıya gelir. Ancak söz konusu formu aşmak, yeni form denemeleri yapmak her zaman mümkündür. Nitekim romanın tarihi bunun açık delilleriyle doludur. Bunun ötesinde romancı en dış cephesiyle klâsik roman formuna bağlı kalsa bile, bu formun içinde kendine has bir inşa tarzı her zaman yaratabilir. Romanın iç yapısını belirleyecek olan olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, anlatıcı ve anlatım tarzlarında sonu gelmez kurgu denemelerinde bulunabilir. Aksi takdirde

¹³ Necip Fâzıl Kısakürek, *Şiirlerim*, Fatih Yay., İstanbul, 1969, s.254.

bütün romanların birbirinin tıpatıp aynısı bir yapı içinde okuyucu karşısına çıkmaları kaçınılmaz olurdu. Unutmamalıdır ki, sanat bu hususta sanatkâra sonsuz denebilecek kadar geniş bir yaratma alanı bahşeder.

Yukarıda da vurgulandığı gibi, edebiyat eserinin itibârîliği, en belirgin olarak onun muhtevasında kendini ifşa eder. Söz konusu ifşa, anlatma esasına bağlı eser/türler (destan, masal, hikâye, roman vb.) ile gösterme esasına bağlı eser/türlerde (tiyatro) çok daha somuttur. Bilindiği gibi, destan, masal, menkıbe, efsane, halk hikâyesi, modern hikâye, roman ve tiyatro türlerinin içerdiği hikâyeler, bu hikâyelerin de özünü teşkil eden olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve anlatıcı unsurları kurgusal/itibârîdir. Yani ne *Kıralık Konak*, ne *Sinekli Bakkal*, ne *Madame Bovary*, ne *Suç ve Ceza*'nın olay örgüsü, şahıs kadrosu, zamanı, mekânı ve anlatıcısı, -yazarları ne ölçüde realist olurlarsa olsunlar- gerçeğin birebir taklidi veya kopyasıdır. Selim İleri'nin tespitiyle söylemek gerekirse, edebiyat eseri ne sanatkârın kendi hayatının ne de çok yakından gözlemlediği başka birinin hayatının birebir anlatımıdır. “Çünkü kimse, ikinci kişinin kişisel yaşamını bütünüyle bilemez, izleyemez. İç dünya daima kişiye aittir. Edebî verim sahibine gelince; istese bile kişisel yaşamını doğrudan doğruya yazma gücüne erişemeyecektir. Her metin kendi iç gerçekliğini gereksinir ve bu iç gerçeklik de, kişisel olanın metinsel olana dönüşmesini zorunlu kılar. Romancı ya da hikâyeci gerçek kişilerden yola çıkamaz demiyorum. Bunu diyemem. Ama yazınsal gerçeklik, önünde sonunda, bir düşlemselliğin ürünüdür.”¹⁴

Edebiyat eseri, “göndergesi” kendi dışında değil, içinde olan metindir. Dolayısıyla o, dış gerçeğe uyup uymadığı veya doğru olup olmadığı hususunda sorgulanamaz. Yoksa edebiyatımızın büyük örneklerini teşkil eden ve bütünüyle tecrit/soyutlama esasına dayanan *Hüsn ü Aşk*, *Gül ü Bülbül* gibi pek çok eserini edebiyatın dışında tutmamız gerekirdi.

Gerçeğin bilinemezliği ve parçalanmışlığı düşüncesini benimsemiş bulunan postmodernizm akımı, sanırız, anlatma esasına bağlı türlerin ne ölçüde kurgusal olduğunu açık biçimde gün ışığına çıkarmış olmalıdır. Zira adı geçen akımın romandaki önceliği, kendinden önceki romanın “nesnellik” ve “gerçeklik” iddialarına ağır darbeler indirmek; bir adım sonra da onu hemen her yönüyle oyunlaştırmak olmuştur. Onun için postmodern roman artık fiction/kurgusal değil, mete-fiktion/kurgu ötesidir.

Yukarıdaki izahlardan sonra R.Wellek-A.Warren ikilisinin konuyla ilgili derli toplu değerlendirmelerini görmekte sanırım fayda var: “...*edebiyatın*

¹⁴ Selim İleri, “Edebiyat Eserinde ‘Gerçek’ Kişiler”, Zaman, 28 Ekim 2007.

*tabiatını en açık olarak bize gösterdiği veya bizi götürdüğü şeyde bulabiliriz. Lirik şiir, destan ve tiyatro gibi geleneksel türler edebiyat sanatında merkezî bir yer işgal ederler. Bunların hepsi de bizi bir kurgu dünyasına, bir muhayyel dünyaya götürürler. Bir roman, şiir veya tiyatrodaki söylenen sözler hakikatin tâ kendisi değildirler, bunlar mantıkî önermeler (preposition) de değildirler. Aktüel durumlar hakkında 'bilgi' veren tarihî bir roman veya Balzac'ın bir romanındaki bir ifade ile aynı bilginin bir tarih veya sosyoloji kitabındaki ifadesi arasında esaslı ve önemli bir farklılık vardır. Hatta sübjektif bir lirik şiirde bile şairin 'ben'i, kurgusal ve dramatik bir 'ben'dir. Bir romandaki A karakteri, tarihî veya gerçek hayattaki bir kişiden farklıdır. Bu karakter yalnızca onu niteleyen ve yazarın onun ağzına koyduğu cümlelerden yapılmıştır; o ne bir geçmişe, ne bir geleceğe, bazen ne de bir hayat sürekliliğine sahiptir. (...) Bir romandaki zaman ve mekân gerçek hayattaki bir zaman ve mekân değildir. Görünüşte en gerçekçi roman, natüralist yazarın 'hayattan bir dilim'i bile belirli sanat geleneklerine göre kurulmuştur.'*¹⁵ Bu bakımdan edebî eser, "yaratıcı hayal gücünün mahsulü olan yeni bir sentez, yeni bir hayat görüşü, yeni bir perspektif veya bir değerler ve normlar sistemidir."¹⁶

Edebiyat eserindeki itibârılık, aynı zamanda sanatın bir yorum olduğu gerçeğini de hatırlatır. Sanatkârdan istediğimiz, bizim de içinde yaşadığımız dünyaya, bu dünyayı dolduran varlıklara, bu dünyada yaşananlara bire bir "ayna" tutması değil; görmediklerimizi göstermesi, duymadıklarımızı duyurması, hissetmediklerimizi hissettirmesi; yaşadıklarımıza ferdi ve orijinal bir yorum getirmesi; böylece önümüzde yeni ufuklar açmasıdır.

Hulâsa; her türlü sanat eseri gibi, her türlü edebiyat eseri de, temel unsurları durumundaki muhtevası, yapısı ve dili bakımından ve daha da önemlisi, söz konusu temel unsurların ferdi ve orijinal sentezinde hayat bulan "bütün"ün terkihi açısından kurgusal/itibârî bir metindir. Bir başka söyleyişle, kurgusalılık/itibârılık, "edebiyat", "edebî eser" veya "edebîlik" in temel değer veya niteliklerinin başında yer alır.

¹⁵ R.Wellek-A.Warren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ö.F.Huyugüzel), Akademi Yay., İzmir, 1993, s.11-12

¹⁶ Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, GÜ Yay., Ankara, 1993, s.3.

KAYNAKÇA:

- AKTAŞ, Şerif “*Edebiyat Teorisi Üzerine*”, Türkiye Günlüğü, S.49, Oc.-Şub. 1998, s.90.
- AKTAŞ, Şerif *Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.
- AKTAŞ, Şerif, “*Edebî Eser ve Yapısalcılık*”, Doğu Edebiyat, Nisan 1982, s. 9-10.
- AKTAŞ, Şerif, “*Edebiyat Teorisi Üzerine*”, Türkiye Günlüğü, S.49, Oc.-Şub. 1998, s.90;
- AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yay., Ankara, 1984.
- ARİSTOTELES, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
- AYTAÇ, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yay., Ankara, 1997, s.15.
- BOURNEUR, R. - QUELLET R., Bourneur, *Roman Dünyası ve Roman İncelemesi*, (Çev. H. Gümüş), KB Yay., Ankara, 1989.
- BOYNUKARA, Hasan, *Modern Eleştiri Terimleri*, YYÜ Fen_Edebiyat Fak. Yay., Van, 199.
- EAGLETON, Terry, *Edebiyat Kuramı*, (Çev. Esen Tarım), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1990
- İLERİ, Selim, “*Edebiyat Eserinde ‘Gerçek’ Kişiler*”, Zaman, 28 Ekim 2007.
- İNCE, Özdemir, *Yazınsal Söylem Üzerine*, “Yazınsallık”, Can Yay., İstanbul, 1993
- KANTARCIOĞLU, Sevim, *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, GÜ Yay., Ankara, 1993
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 2004.
- KISAKÜREK, Necip Fâzıl *Şiirlerim*, Fatih Yay., İstanbul, 1969..
- ÖNAL, Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yay., Ankara, 1999

ÖZDEMİR, Emin, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, KB Yay., Ankara, 1994.

TURAL, Sadık Kemal, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdâd Yay., Ankara, 1993

WELLEK R. - WARREN A., *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ö.F.Huyugüzel) Akademi Yay., İzmir, 1993

WELLEK-R. A.WARREN, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. A.E.Uysal), KTB Yay., Ankara, 1983.